

RENEŠANČNÍ SÝPKA SAMOTY HARAZIM U RÁJOVA NA ČESKOKRUMLOVSKU

FILIP FACINCANI

The Renaissance Granary of Harazim Hamlet near Rájov in the Český Krumlov Region

The article deals with the building development of a pre-White Mountain granary at Harazim Homestead (Český Krumlov Region) that was previously outside researchers' interests. Estimated in the late 16th and early 17th century, the granary's origin was confirmed by dendrochronology research and detection of sgraffiti blocks. The walls further showed stone and wooden traces of an earlier structure, perhaps for the same purpose.

Key words: rural architecture – Renaissance granary – vernacular architecture – Kouty Region – South Bohemia

Příspěvek se věnuje stavebnímu vývoji předbělohorské sýpky venkovské usedlosti Harazim (okres Český Krumlov), která zatím stála stranou badatelského zájmu. Předpokládaný vznik sýpky na přelomu 16. a 17. století byl potvrzen dendrochronologickým průzkumem a nálezem sgrafitového kvádrování. Ve hmotě sýpky se podařilo zachytit zděné a dřevěné reliktu ještě starší stavby, snad stejné funkce.

Klíčová slova: venkovská architektura – renesanční sýpka – lidová architektura – region Kouty – jižní Čechy

<https://doi.org/10.56112/pp.2023.2.03>

ÚVOD

Samota Harazim spadá do katastrálního území vesnice Rájov (okres Český Krumlov), od níž je vzdálena necelých 1 km východním směrem. Situována je přímo při cestě z Českého Krumlova do Českých Budějovic, konkrétně 2 km jižně od Štěkře a zhruba 3 km jihozápadně od Krnína. Lokalita se tak nachází v jižní části oblasti zvané Kouty, která v povědomí stavebních historiků rezonuje jako region s mimořádnou koncentrací dokladů pozdně středověké a časně novověké venkovské zástavby.¹⁾ Usedlosti Harazim však zatím nebyla věnována téměř žádná badatelská pozornost. Aktuálním průzkumem byl potvrzen předbělohorský původ její téměř intaktně zachované sýpky. Současně byly zjištěny pozůstatky staršího objektu, který byl částečně začleněn do hmoty sýpky při její výstavbě krátce po roce 1600. Článek vychází z autorovy diplomové práce, jejíž některé závěry reviduje.²⁾

Obr. 2: Poloha samoty Harazim na mapě prvního vojenského mapování z 80. let 18. století; 1 – samota Harazim; 2 – vesnice Rájov; 3 – klášter Zlatá Koruna (zdroj: Laboratoř geoinformatiky Univerzity J. E. Purkyně; <http://www.geolab.cz>).

Obr. 1: Samota Harazim, k. ú. Rájov (okres Český Krumlov), jižní strana, pohled k severovýchodu. Vlevo stodola, vpravo sýpka (všechna foto F. Facincani, 2023, není-li uvedeno jinak).

K historii dvora Harazim existuje samostatný článek založený na precizní archivní rešerši.³⁾ Z tohoto příspěvku proto můžeme učinit výtah, aniž bychom museli citovat jednotlivé písemnosti. Vzhledem k předmětu článku se při výčtu zmínek omezíme jen na období do poloviny 17. století. Toponymum Harazim je doloženo již ve třetí čtvrtině 16. století. Ovšem první písemná zmínka o usedlosti je ještě starší; pochází z *Pozemkové knihy zlatokorunského panství* ze zápisu k roku 1538, kde je uveden jistý *Severův dvůr nad Rájovem* („*Severonis curia supra Rayov*“). Dvůr je v té době v držení Jíry Severy, přičemž je oceněn na 62 kop grošů míšeňských. V roce 1559 prodává Jíra dvůr svému bratru Erazimu Severovi za 300 kop grošů mí-

šeňských. Ten umírá v roce 1569. Dvůr je tehdy oceněn na 372 kop grošů míšeňských a veden již jako „*Erasime Hof*“.⁴⁾ Odtud tradiční a dodnes užívaný název usedlosti Harazim. Ve stejném roce (1569) prodává nový majitel rájovské usedlosti čp. 22 Michael Bayer Frantovi z Rájova kus pole „...u Harazima, když se jde nahoru do Černice.“⁵⁾ Dvůr přebírá roku 1569 Erazimův syn Jíra Severa, a to v hodnotě 372 kop grošů míšeňských.⁶⁾ Dvůr, nadále vedený jako *Erazimův*, přebírá jeho syn Václav Severa. Ten umírá v roce 1620 a usedlost v hodnotě 500 kop grošů míšeňských přenechává synům Pavlovi a Urbanovi. Novým majitelem se stává starší Pavel, jenž svého bratra vyplácí.⁷⁾ Veden již není pod příjmením Severa, ale jako *Pavel Harazim*.⁸⁾ Umírá kolem roku 1640.

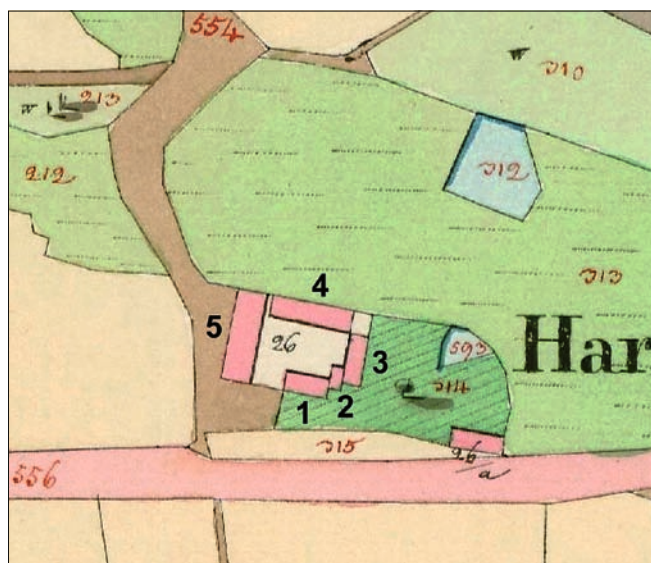
DISPOZICE USEDLOSTI A OBYTNÝ DŮM

Usedlost je příkladem tzv. čtyřstranného dvora. Jižní frontu tvoří patrová sýpka, vystavěná na obdélném půdorysu s hlavní osou ve směru západ – východ. Svým umístěním a siluetou dominuje zástavbě usedlosti. Východní frontu tvoří obytný dům, podélnou osou vystavěný v ose sever – jih. Svým jihozápadním nárožím přiléhá k severovýchodnímu nároží sýpky. Severní frontu tvoří chlév, postavený v ose západ – východ, a západní frontu stodola vystavěná v ose sever – jih. Hlavní brána usedlosti je situována v západní třetině jižní fronty, mezi stodolou a sýpkou. Usedlost je umístěna severně při cestě z Českých Budějovic do Českého Krumlova a východně od cesty do nedaleké Štětkře. Její vstup tak byl pravděpodobně vždy situován v její jihozápadní části jako dnes. K sýpce z jihu přiléhá novodobá přístavba garáže. Ze severu je hmota sýpky doplněna nízkými prasečími chlévy a novodobou přístavbou předsíně. K obytnému stavení byla ve druhé polovině 20. století přistavěna krytá nádvorní veranda. Usedlost je vystavěna ve svahu skloněném k severu.

Přízemní obytné stavení je trojdílné, s pravostrannou orientací (někdejší světnice se obracela dvojicí oken k jihu, tj. k silnici). Dům je zděný z lomového kamene, krytý sedlovou střechou a pultovou střechou nad přístavbou pokoje, sklenutého dvojicí stájových kleneb a vystavěného nad starším, valeně klenutým sklepem. Exteriér je sjednocen úpravami z první poloviny 20. století, tj. především novodobými průrazy trojdílných oken. Střední díl sestává ze segmentově klenuté síně a kuchyně ve své východní polovině. Severní díl je tvořen nyní třemi, původně dvěma komorami; jižní díl rozlehlou světnicí, dnes rozdělenou mladšími příčkami. Valeně klenutý sklep, nacházející se v sevření mezi jihozápadním nárožím obytného stavení a předsíní sýpky byl v průběhu 1., či ještě teoreticky 2. třetiny 20. století navýšen o přístavbu drobné místnosti,

přístupné z dnešního obývacího pokoje. Síní je klenuta mělkou segmentovou klenbou z cihel. Západní pokoj severního dílu domu je krytý betonovým stropem, východní pokoj severního dílu, kuchyně a celá někdejší světnice povalovým stropem. Místnost nad valeně klenutým sklepem je klenuta dvojicí cihelných stájových kleneb do traverzy.

Krov obytného stavení je vaznicový, zjevně s využitím většího množství starších prvků. Rubová strana segmentové klenby síně je ze severu ulámána, a dokládá tak posunutí dělicí příčky mezi síní a západním pokojem severního dílu domu směrem k jihu. Povalový strop kuchyně je vyzděn na mladší cihelnou podezdívku a současně zasahuje do torza z cihel zděného dymníku, zachovaného nad zdí mezi kuchyní a světnicí. V koruně zdíva při západní patě valeně klenby síně jsou zřetelné tři kapsy po masivních stropních trámech, které dokládají podobu zaniklého zastropení celého středního traktu — nad současným

Obr. 3: Samota Harazim na tzv. císařském otisku mapy stabilního katastru z roku 1840; 1 – renesanční sýpka; 2 – sklep (pozůstatek objektu staršího než sýpka); 3 – obytný dům; 4 – chlévy; 5 – stodola (Ústřední archiv zeměměřictví a katastru).

Obr. 4: Samota Harazim, jižní průčelí domu.

povalem kuchyně je také na koruně východní obvodové zdi zřetelná horizontální linie, indikující rub někdejšího stropu. Na západním líci koruny kamenné příčky mezi síní a kuchyní, a vystupující nad segmentovou klenbu síně, se navíc zachovaly fragmenty interiérové omítky, dokládající původní užití rovného trámového stropu pro střední díl. Pozůstatky interiérových omítek a stopy přiléhající malty jsou taktéž zachovány nad rovinou povalového stropu světnice při jižní štítové zdi, který vznikl současně s dymníkem v první polovině 60. let 19. století. V jižním štítu obytného stavení se původně uplatňovala dvojice oken, západní je dnes zazděné a na jeho místě se v exteriéru uplatňuje nyní prázdné kruhové zrcadlo. Z výsledků dendrochronologické analýzy Tomáše Kynclů vyplynulo, že povalový strop světnice byl zhotoven pravděpodobně v první polovině 60. let 19. století. Toto datum koresponduje i se štukovým datem 1863 na východním štítu sýpky, a v této době je tak nutné předpokládat rozsáhlé rekonstrukce usedlosti. V krovu nad světnicí byla druhotně použita krokev ze smrku káceného v letech 1736–1737.

PODOBA A DATAČE SÝPKY

Dvoupodlažní sýpka je kryta tupou sedlovou střechou a vystavěna z lomového kamene. Na omítkách se uplatňuje několik vrstev převážně bílého vápenného nátěru. Pod pultovou střechou garáže byly nalezeny fragmenty pásové výzdoby ve formě sgrafitového kvádrování (v rámci průzkumu pro potřeby památkové péče ve 2. polovině 20. století chybně interpretovaného jako psaníčkové sgraffito). Severozápadní nároží je oběma směry zpevněno skarpovitě zešíkmeným opěrákem z lomového kamene. Sýpka je v západním průčelí přístupná půlkruhově uzavřeným vjezdem s jednokřídlými vraty, při severovýchodním nároží je druhotně prolomen vchod, nyní chráněný novodobou předsíní. Záklenek západního vjezdu, vyzděný z lomového kamene, je lemován pozůstatky pasparty, která je s fragmenty kvádrování lépe zřetelná na historické fotodokumentaci. V obvodové zdi přízemí je několik větracích otvorů, z nichž je v interiéru zřetelná trojice střílnových oken současných se zdí (v severní, jižní a východní stěně). Jedině severní z těchto otvorů nebyl zazděn, i tak se ale otevírá do prostoru pod pultovou střechou prasečích chlívků. V patře je západní zeď otevřena segmentově uzavřeným oknem s kovanou mříží a dřevěným parapetem, současným s výstavbou sýpky (viz dále).

Z přízemí do patra vedou dřevěné schody, usazené těsně při východní stěně s nástupem z jihu. Přízemí i patro jsou zastropeny trámovým stropem. V přízemí byly užity masivní trámy zhruba stejného profilu, v patře trámy variantních profilů, většinou menších. Jak přízemí, tak patro jsou kryty fošnami, pouze pro dvě západní travé stropu prvního patra bylo užito záklopu. Na předělu těchto trav se zachoval masivní profilovaný trojdílný trám zdobený na spodní straně jedním pletencem. Ve východní třetině severní stěny přízemí je zazděn a se stěnou slícován masivní trám, na který dosedá druhý a třetí stropní trám od východu. Tento trám je protějškem vylehčovacího oblouku zřetelného na fasádě sýpky; trám spolu s obloukem svědčí o pozici původního, dnes zazděného vstupu. Ve směru západ – východ je v severní polovině patra osazen

Obr. 5: Samota Harazim, západní průčelí sýpky.

Obr. 6: Samota Harazim, západní průčelí sýpky (foto H. Moc, 1987; fotoarchiv NPÚ ÚOP v Českých Budějovicích).

Obr. 7: Samota Harazim, sýpka, pohled k jihovýchodu.

Obr. 8: Samota Harazim, detail sgrafitové výzdoby jižní fasády sýpky, dnes skryté pod střechou garáže.

jeden průvlakový trám, sloužící pro ukotvení táhel statického zajištění, patrných v exteriérovém zdivu západní a východní stěny.

Oba cihelné štíty jsou vyzděny druhotně, jak dokládá letopočet 1863 na východním štítu sýpky i jejich charakter. Pro současný vaznicový strop byla užita řada starších konstrukčních prvků. Jak stropní trámy přízemí, tak trámy patra a podstatná část konstrukčních prvků krovu pocházejí z doby výstavby současné sýpky po roce 1600. Dendrochronologický průzkum byl proveden v květnu 2022 Tomášem Kynclem.⁹⁾ Vzorky byly odebrány celkem z 10 konstrukčních prvků sýpky:

1. Patro, 3. stropní trám od západu (se záklopem bez pleťence) – borovice, datum skácení 1602/1603.
2. Patro, 5. stropní trám od západu (bez záklopu) – borovice, datum skácení 1601/1602.
3. Patro, parapet okna na západní straně – jedle, datum skácení 1593–1595.
4. Krov, 9. vazba od východu, jižní krokev, druhotně použitá – smrk, bez data.
5. a 6. Krov, 1. vazba od východu, severní krokev, druhotně použitá – jedle, datum skácení léto 1599.
7. Krov, 1. vazba od východu, jižní krokev, druhotně použitá – jedle, datum skácení 1598–1600.
8. Přízemí, strop, 1. stropní trám od východu, u schodů – borovice, datum skácení léto 1602.

9.–11. Přízemí, překlad pod stropními trámy na severní straně – dub, datum skácení 1582–1602.

12. Přízemí, strop, 3. stropní trám od východu – borovice, datum skácení 1592+.

13. Přízemí, překlad vstupu na západní straně s otvorem pro točnici vrat – borovice, datum skácení 1602/1603.

Většina z přesně datovaných prvků byla zhotovena ze dřeva káceného v letech 1599–1603. Sýpka tedy mohla vzniknout nejdříve v tomto roce, v úvahu je ale třeba vzít širší interval. Jeho délku nedokážeme přesně určit, nicméně je těžko představitelné, že by byl širší než jedno desetiletí. Sýpku pravděpodobně zbudoval Václav Severa.

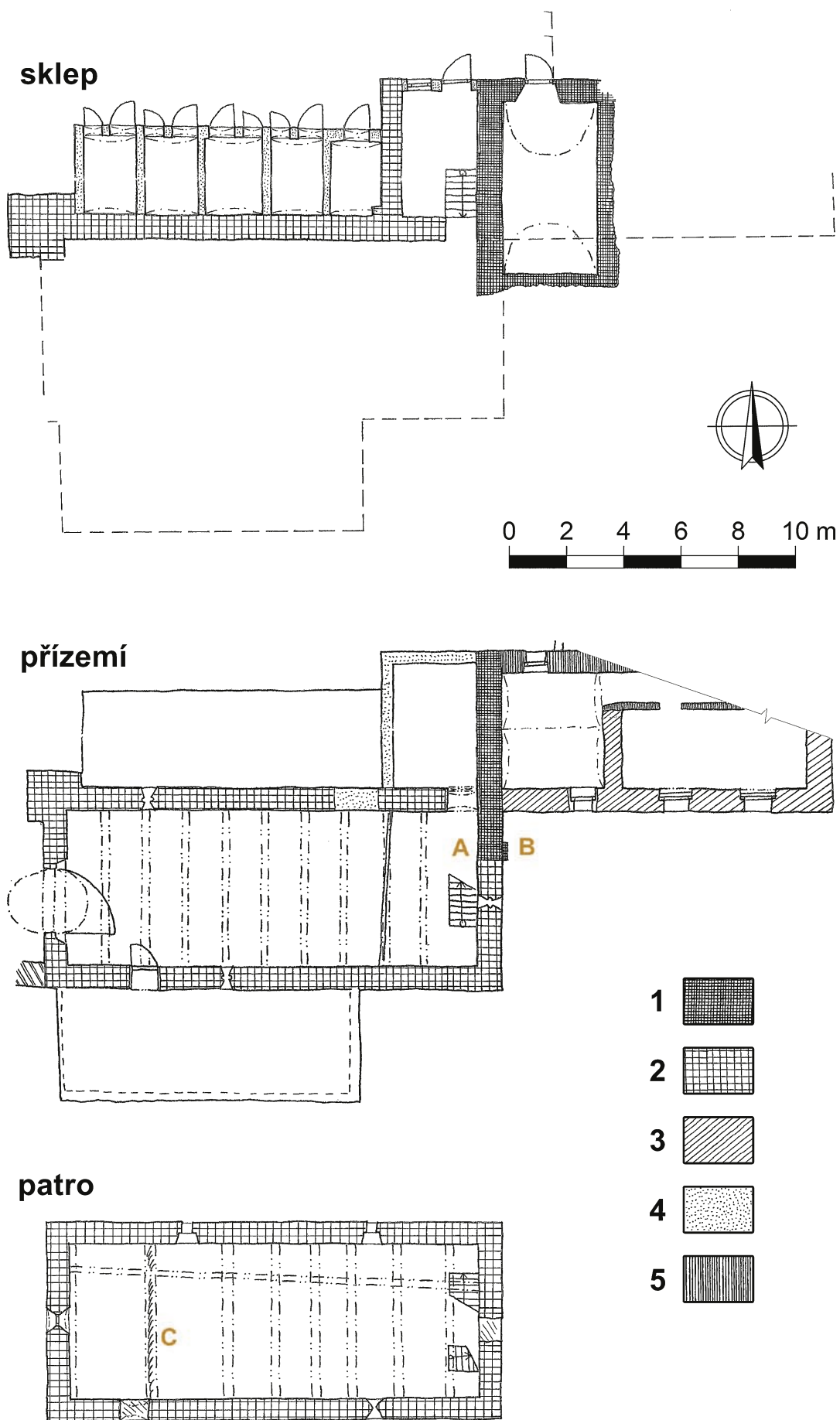
RELIKTY STARŠÍ STAVBY

Při průzkumu se podařilo zachytit relikty stavby, která předcházela existenci dnešní sýpky. K identifikaci tohoto objektu jsou nejzásadnější náleзовé situace na lících východní obvodové zdi sýpky. V interiéru je patrná výrazná stavební spára v místě nároží starší stavby. Na starším zdivu je dochována omítka, která jasně zabíhá do spáry. Je tak zřejmé, že zhruba severní třetina východní zdi patří staršímu objektu. S pomocí endoskopické kamery bylo zjištěno, že omítaný líc navazující na spáru pokračuje kolmo do jádra východní zdi sýpky minimálně do hloubky 40 cm. Necelých 30 cm severně od stavební spáry je v úrovni současné podlahy prvního patra patrné čelo zazděného trámu. S pomocí endoskopu bylo zjištěno, že se jedná o krokev. Sklon prvku jinou interpretaci nepřipouští. V hloubi zdiva byla zachycena i pozednice. Analogicky k této krokvi byl v narušeném severovýchodním koutě sýpky ve stejné úrovni zachycen druhý dřevěný konstrukční prvek, který lze dle sklonu taktéž považovat za krokev.

Náleзовé situace v interiéru korespondují s objevy učiněnými v exteriéru, v záhonu před štítovou zdí obytného domu. Zde byl zachycen úsek západovýchodně běžícího základového zdiva, který jasně navazuje na svislou stavební spáru v interiéru sýpky. Jihovýchodní nároží zaniklého objektu se podařilo s pomocí mělké sondy zjistit zhruba 15 cm pod povrchem terénu mezi první a druhou západní okenní osou obytného stavení. Všechny tyto náleзовé situace dokládají nejen existenci dnes z převážné části zaniklého obdélného objektu, ale především fakt, že tento odlišně situovaný objekt předcházel výstavbě dnešní hmoty sýpky.

Současný stav poznání tedy dovoluje uvažovat o existenci obdélného objektu, vystavěného podélnou osou ve směru sever – jih. Stávající sýpka se starším objektem evidentně nějakou dobu koexistovaly, jinak by nemohlo dojít k obezdění prvků staršího krovu při výstavbě dnešní sýpky. V opačném případě by byl starší krov odstraněn ještě před výstavbou dnešní sýpky. K zaniklému objektu patrně patřil i valně klenutý sklep při jihozápadním nároží obytného domu.

Otázkou zůstává interpretace polygonální korunní římsy, zřetelné nad pultovou střechou předsíně sýpky a nyní tvořící korunní římsu hmoty přístavby pokoje se stájovými klenbami. Polygonální římsa se nachází ve

Obr. 9: Samota Harazim, půdorysy sýpky: A – nároží starší stavby (viz obr. 14: 2); B – fragment ubourané zdi (viz obr. 19); C – zdobený průvlak (viz obr. 17).
 Stavební fáze: 1 – gotická, či renesanční, před rokem 1600; 2 – pozdně renesanční, do roku 1620; 3 – vrcholně barokní, pravděpodobně 30. léta 18. století; 4 – 2. polovina 19. století; 5 – po roce 1935 (zaměření a kresba F. Facincani, 2023).

výšce, kde je nutné předpokládat korunu zdiva zaniklého objektu — zhruba 1 m severně od nároží sýpky římsa uskakuje a tento úskok se dále promítá do svislého ústupku, probíhajícího zhruba do výšky 1,5 m nad povrchem terénu v předsíni sýpky, a v posledním úseku se stáčejícího k severu (viz řez sýpkou). Polygonální římsa od úskoku pokračuje v preciznějším, pravděpodobně domodelovaném provedení dál k severu. Vzhledem k severní hranici valeně klenutého sklepa nelze ústupek považovat za severozápadní nároží zaniklého objektu, stejně tak je nepravděpodobné, že je minimálně jižní úsek polygonální římsy pozůstatkem původní římsy zaniklého objektu — pod krokvy, zazděnými ve východní stěně sýpky, se totiž nezachovaly žádné stopy po jejím odlámaní.

MLADŠÍ ÚPRAVY SÝPKY

I samotná sýpka prošla mladšími úpravami. Současný segmentově klenutý vstup při severovýchodním koutu je mladším zásahem, předcházejícím či souvisejícím se zánikem původního vstupu v severní stěně (viz níže). Západní špaleta současného vstupu je tvořena cihelnou plentou, stejně tak je rozsáhlá cihelná plomba zřetelná na protější východní stěně. Segmentový záklenek současného vstupu

je taktéž cihelný. Druhotné proražení současného vstupu při severovýchodním koutu dokládá taktéž pás základového zdiva sýpky, odhalený při vybrání terénu tak, aby podlaha sbíhala k novému komunikačnímu otvoru.

Původní vstup do sýpky, mimo západního vjezdu, lze předpokládat zhruba na předělu první a druhé třetiny délky severní stěny od východu. Při pohledu zevnitř jsou zde 2. a 3. stropní trám od východu usazeny na masivní vylehčovací trám, současný se zdivem sýpky, který je při pohledu zvenku protějškem vylehčovacího segmentového oblouku z lomového zdiva. Ten je zřetelný na místě destruktovaného vrcholu pultové střešy prasečích chlívků a po opadání exteriérových omítek. Vazba interiérového vylehčovacího trámu a exteriérového oblouku indikuje existenci staršího vstupu právě zde, zhruba 2 m západně od současného vstupu. V místě předpokládaného vstupu se také mění struktura kamenného líce, což indikuje zazdívku většího otvoru. Konstruktivní analogii k vylehčovacímu trámu (překladi niky vstupu) známe např. z pozdně gotické sýpky usedlosti čp. 1 v Modlešovicích u Strakonice.¹⁰⁾ Horizontálně uložený trám tedy nesloužil pouze jako podklad stropních trámů,¹¹⁾ nýbrž primárně plnil úlohu překladi vstupní niky. Je otázka, kdy k zániku původního vstupu a probourání nového vstupu došlo. Nejzazším impulzem mohlo být zřízení nového vstupu v severovýchodním koutu a následná přístavba předsíně a k ní přisazených prasečích chlívků.

Obr. 10: Samota Harazim, sýpka, severní stěna přízemí, pohled k severovýchodu. Stropní trámy spočívají na trámu, který patrně sloužil jako překladi niky dnes zazděného vstupu.

Obr. 11: Samota Harazim, sýpka, vynášecí pas na severní fasádě. Pas indikuje polohu zazděného vstupu v přízemí.

Obr. 12: Samota Harazim, sýpka, vstup v severovýchodním koutu přízemí, pohled k severu.

Současné schodiště z přízemí sýpky do patra je také evidentně odlišné od původního řešení. Dnešní průlez ze schodů do prvního patra je v ose sever-jih dlouhý zhruba 210 cm. Dříve byl ovšem kratší, což ukazuje otisk omítky v patře. Předchozí schodiště muselo být výrazně strmějším, případně byla komunikace zprostředkována žebříkem. Tomu by také odpovídala dvojice subtilních dřevěných kulatin zazděných do východní stěny sýpky v době její výstavby. Přestože jejich spojnice prochází horní třetinou střílnového okna, lze se vzhledem k jejich průměru a výšce nad terénem domnívat, že sloužily jako konzoly pro dřevěné police — analogické kulatiny jsou zhruba ve stejné výšce dochované i v severní stěně sýpky. Tušená police by dnes kolidovala se současným schodištěm, a tak lze i její pozůstatky považovat za doklad existence staršího, výrazně strmějšího přístupu z přízemí do patra.

Hypoteticky lze uvažovat, že kdysi byla nákladnější západní část patra sýpky (s pletencovým trámem a záklopovým stropem) oddělena od hospodářského zbytku dnes zaniklou příčkou.¹²⁾ Při severní stěně sýpky je totiž na podlaže zachována drážka, vymezená dvěma dřevěnými hranolkami. Je otázkou, jedná-li se o pozůstatek ukotvení původní příčky, anebo zbytek po mladším přičkování např. z 19. století.

ZÁVĚR

Již v rámci letmého průzkumu pro potřeby památkové péče byla sýpka v 70. letech 20. století zhodnocena jako objekt z přelomu 16. a 17. století, a to především na základě tehdy patrných fragmentů sgrafitové výzdoby. Nově se podařilo pod střechou novodobé přístavby najít relativně neporušený pás sgrafitové výzdoby, která byla považována za ztracenou, a upozornit na masivní pletencový trám v prvním patře. Díky velkému množství původních dřevěných prvků lze výstavbu sýpky přesně datovat do doby po roce 1603, širěji do první čtvrtiny 17. století. Z aktuálního průzkumu vyplynulo, že současná sýpka byla přistavěna ke staršímu objektu, snad také využívanému jako sýpka. Bezpečně dokážeme určit polohu obou jižních nároží této starší stavby. Její zánik souvisel s výstavbou obytného stavení, a to snad na přelomu první a druhé třetiny 18. století: jižní štítová zeď domu kontinuálně pokračuje k severovýchodnímu nároží sýpky, přičemž prochází prostorem někdejšího interiéru zaniklého objektu. Z něho se dochoval sklep.

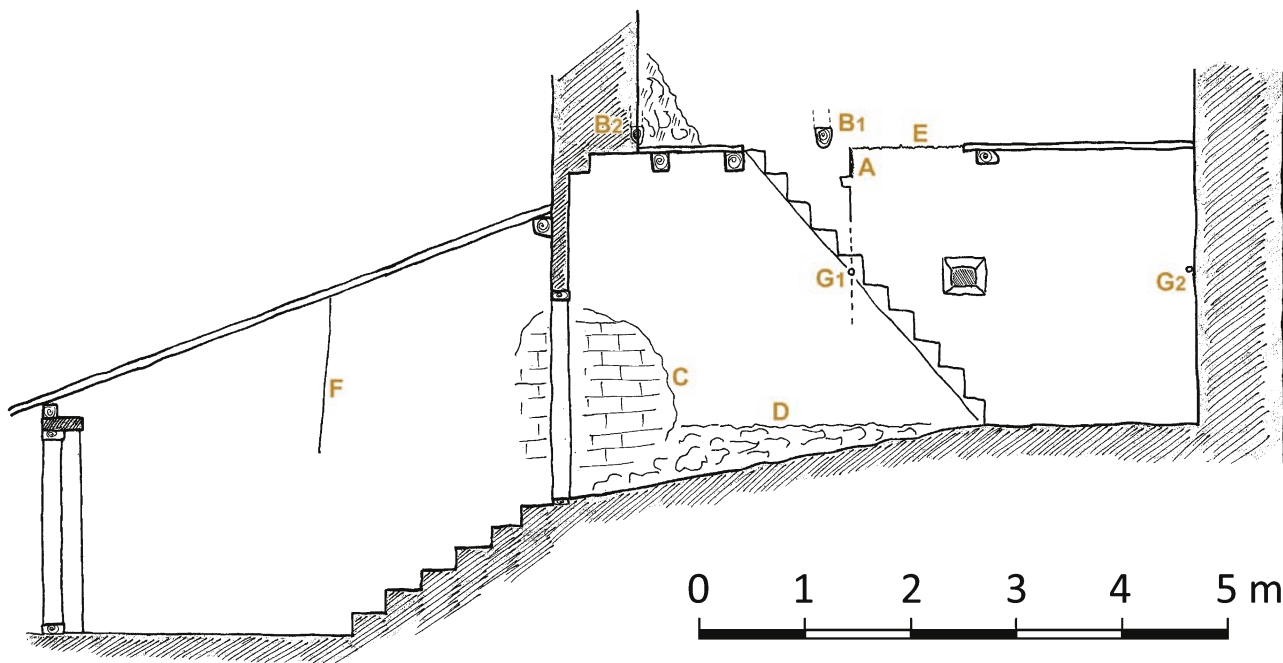
Sgrafitové kvádrování, užitě na harazimské sýpce, má své geograficky nejbližší analogie na opatství zlatokorunského

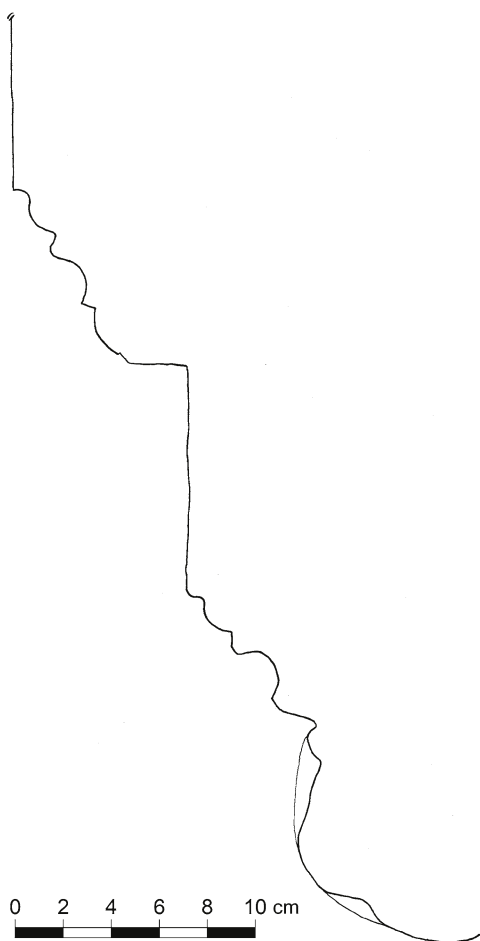
Obr. 13: Samota Harazim, sýpka, východní stěna patra: 1 – zazděná krokev 2 – nároží starší stavby; 3 – zalespené okno (foto J. Beránek, 2023).

Obr. 14: Samota Harazim, sýpka, relikt starší stavby patrný na východní stěně, na rozhraní patra a přízemí (detail situace na obr. 13): 1 – zazděná krokev 2 – nároží starší stavby (foto J. Beránek, 2023).

Obr. 15: Samota Harazim, sýpka, svislý řez vedený vstupem v severovýchodním koutu s pohledem na východní stěnu: A – stavební spára / jihozápadní nároží staršího objektu; B1, B2 – krokve krovy staršího objektu; C – cihelná plomba vzniklá v důsledku probourání současného vstupu v severovýchodním koutu; D – základové zdivo východní zdi sýpky, odkryté v důsledku odebrání terénu k vytvoření nakloněné roviny k novému vstupu; E – vodorovná interiérové omítky, značící rub zaniklé části podlahy prvního patra; F – svislý ústupek zdiva, probíhající od zlomu polygonální římsy; G1, G2 – dřevěné kulatiny, zazděné do zdiva východní stěny v době výstavby sýpky (zaměření a kresba F. Facincani, 2022–2023).

Obr. 16: Samota Harazim, sýpka, profil zdobeného průvlaku v patře (zaměření a kresba F. Facincani, 2023).

Obr. 17: Samota Harazim, sýpka, průvlak záklopového stropu v patře.

Obr. 18: Samota Harazim, sýpka, boční strana průvlaku záklopového stropu v patře.

Obr. 19: Samota Harazim, sýpka, fragment ubourané zdi v patě východní fasády – viz obr. 9: B.

Obr. 20: Samota Harazim, polygonální římsa nad střechou předsíně sýpky.

kláštera, na Malém konventu tamtéž a dále např. na měšťanských domech v Rybářské (čp. 36) a Dlouhé ulici (čp. 100) v Českém Krumlově. Již Václav Mencl¹³⁾ připomněl pro špýchar nedaleké rájovské usedlosti čp. 22 (u Homolků) sgrafito „...o velkých obdélných polích...“¹⁴⁾ a datoval je do doby kolem roku 1600. Výčet patrových špýcharů zdobených sgrafitovou výzdobou uzavřel připomínkou panského dvora *Plavnice* u Kamenného Újezda. Jak dokládají mladší fotografie (2013),¹⁵⁾ i zde se jedná o analogické jednoduché sgrafitové kvádrování jako na harazimské sýpce. Dle Mencla se v Plavnici užitý vzor objevuje v Českém Krumlově kolem roku 1600.¹⁶⁾ Ze zápisů *Stavebních deníků* zlatokorunského kláštera a dobového průzkumu Malého konventu je zřejmé, že tamní sgrafitové kvádrování bylo zhotoveno po roce 1611.¹⁷⁾ Pletencový trám má analogie v nedaleké Štěkři a dále v Českém Krumlově, v objektech na Náměstí Svornosti čp. 2 a 14.¹⁸⁾

Poměrně intaktně dochovaná sýpka harazimské poddanské usedlosti nastoluje otázku, nakolik byla svou podobou v rámci (mikro)regionu a daného sociálního kontextu výjimečná. V oblasti zvané Kouty se dochovalo hned několik usedlostí s náročnou kamennou architekturou z předbělohorské doby. V tomto ohledu není zkoumaná sýpka nijak výjimečná užitím a formou sgrafitové výzdoby. V okolních lokalitách (Černice, Opalice, Krnín, Radostice) se dochovala řada obytných i hospodářských staveb s analogickou, ba i mnohem náročnější sgrafitovou výzdobou.¹⁹⁾ Čím však harazimská sýpka vyniká i v mikroregionu Koutů, je forma záklopového stropu v patře. Pletencový trám vznikl zřejmě přímo pro objekt sýpky, případně pro jiný objekt totožného rozponu, což ale nepovažuji za pravděpodobné. K osazení trámu došlo současně s výstavbou sýpky. Pokud je mi známo, jedinou analogií je strop v obytné místnosti dvora čp. 1 v sousední vsi Štěkře.²⁰⁾ Průvlak je zde také zdoben pletencem a obdobně profilován. Záklopový strop se rovněž nachází v patrové místnosti, a to v objektu, který bychom na první pohled označili za sýpku: jedná se o patrový díl v samém týlu jinak přízemního obytného domu. Kvůli absenci archivní rešerše ale zatím nedokážeme blíže postihnout

sociální kontext dvora ve Štěkři. Dále je třeba zmínit obdobně profilované trámy (ale bez pletence) světnice domu velké poddanské usedlosti čp. 1 v sousedním Krníně.²¹⁾ Tyto příklady vyvolávají diskusi ohledně funkce patra harazimské sýpky. Zde uplatněný strop bychom očekávali spíše v obytné prostora, a nikoli hospodářské stavbě. Ostatně u domu ve Štěkři se analogický strop nachází v patře dílu, který na první pohled působí jako sýpka. Nelze tedy vyloučit polyfunkční charakter harazimské sýpky, způsob využití jejího patra ale nedokážeme blíže postihnout. K jejímu přízemí, přístupnému vstupem pro pěší a současně i vjezdem, shledáváme, právě co se týče komunikačního schématu, analogické řešení u (mnohem větší) hospodářské budovy usedlosti čp. 10 v nedalekých Opalčicích.²²⁾ V jejím štítovém průčelí se také nachází asymetricky umístěný vjezd.

Za trpělivost, zpřístupnění všech prostor a zápal děkuji předně spolunajíteli usedlosti Janu Boučkovi, za četné diskuse Lucii a Janu Beránkovým, Františku Išovi, a stejně tak za konzultace Ivanu Minářovi.

MGR. FILIP FACINCANI – NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ
ÚSTAV, GENERÁLNÍ ŘEDITELSTVÍ,
LILIOVÁ 219/5, 110 00, PRAHA 1
FACINCANI.FILIP@NPU.CZ, FILFAC@SEZNAM.CZ

POZNÁMKY

- 1) K předbellohorské architektuře regionu Kouty zejména J. Škabrada – S. Voděra, Jihočeská lidová architektura. České Budějovice 1986, s. 115–117; nejnověji J. Škabrada a kol., Lidová architektura v jižních Čechách. Brno 2021, např. s. 274–276. Zatím ale citelně schází komplexní průzkumy jednotlivých usedlostí; výjimku představuje J. Pešta, Usedlost čp. 1 v Krníně, Průzkumy památek IV, č. 2, 1997, s. 101–115.
- 2) F. Facincani, Stavebně-historický průzkum venkovské usedlosti Harazim čp. 29 v Rájově (obec Zlatá Koruna). Diplomová práce na Katolické teologické fakultě Univerzity Karlovy. Praha 2023, rkp.
- 3) A. Kubíková, Samota Harazim nad Rájovem – historický kamínek v dějinné mozaice, Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech 37, č. 1, 2000, s. 50–52.
- 4) K prodeji také J. Minářová, Dějiny Zlaté Koruny. Zlatá Koruna, Plešovice a Rájov v proměnách staletí. České Budějovice 2013, s. 456.
- 5) J. Minářová, o. c. v pozn. 4, s. 433.
- 6) Tamtéž, s. 456.
- 7) J. Minářová, o. c. v pozn. 4, s. 456 uvádí namísto Pavla Václava. Určitě se jedná o záměnu s otcem Pavla a Urbana, Václavem Severou. Statek v roce 1620 přebírá Václavův starší syn Pavel.
- 8) Tamtéž, s. 456.
- 9) Dendrochronologický průzkum byl financován z prostředků Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy.
- 10) J. Škabrada – S. Voděra, o. c. v pozn. 1, obr. 277.
- 11) Jak se domnívají J. Bloch – M. Špinarová, Usedlost Harazim čp. 29 – pletencový strop ve špýcharu. Nálezová zpráva, červen 2022, s. 3, rkp. uložen v archivu NPÚ ÚOP v Českých Budějovicích.
- 12) J. Bloch – M. Špinarová, o. c. v pozn. 11, s. 6.
- 13) V. Mencl, Lidová architektura v Československu. Praha 1980.
- 14) Tamtéž, s. 159. Zde je zajímavé zmínit, že v roce 1773 patřili Václav Harazim (čp. 29) a Václav Homolka (čp. 22) k dvěma největším rájovským sedlákům, viz J. Minářová, o. c. v pozn. 4, s. 425. Užité sgrafitová výzdoba na obou objektech dokládá, že tomu tak bylo i dříve.
- 15) <https://www.hrad.cz/tvrz-plavnice>, foto P. Nožička, 2013.
- 16) V. Mencl, o. c. v pozn. 13, s. 159.
- 17) Rozbor zápisů ze Stavebních deníků a určení posloupnosti dvojí

- sgrafitové výzdoby viz F. Facincani, o. c. v pozn. 2, s. 61–63.
18) J. Bloch, Českokrumlovské stropy zdobené pletenci, Památky jižních Čech 5, 2014, s. 105–118.
19) Viz např. J. Škabrada – S. Voděra, o. c. v pozn. 1, s. 115–117.
20) F. Mareš – J. Sedláček, Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Krumlovském I. Okolí Krumlova. Praha 1918, s. 406.
21) J. Pešta, o. c. v pozn. 1, obr. 14.
22) J. Škabrada – S. Voděra, o. c. v pozn. 1, obr. 314.

PRAMENY A LITERATURA

- Bloch, J. 2014: Českokrumlovské stropy zdobené pletenci, Památky jižních Čech 5, s. 105–118.
Bloch, J. – Špinarová, M. 2022: Usedlost Harazim čp. 29 – pletencový strop ve špýcharu. Rkp. nálezové zprávy uložen v archivu NPÚ ÚOP v Českých Budějovicích.
Facincani, F. 2023: Stavebně-historický průzkum venkovské usedlosti Harazim čp. 29 v Rájově (obec Zlatá Koruna). Diplomová práce na Katolické teologické fakultě Univerzity Karlovy. Praha, rkp.
Kubíková, A. 2000: Samota Harazim nad Rájovem – historický kamínek v dějinné mozaice, Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech 37, č. 1, s. 50–52.
Mareš, F. – Sedláček, J. 1918: Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Krumlovském I. Okolí Krumlova. Praha.
Mencl, V. 1980: Lidová architektura v Československu. Praha.
Minářová, J. 2013: Dějiny Zlaté Koruny. Zlatá Koruna, Plešovice a Rájov v proměnách staletí. České Budějovice.
Pešta, J. 1997: Usedlost čp. 1 v Krníně, Průzkumy památek IV, č. 2, s. 101–115.
Škabrada, J. a kol. 2021: Lidová architektura v jižních Čechách. Brno.
Škabrada, J. – Voděra, S. 1986: Jihočeská lidová architektura. České Budějovice.

DER RENAISSANCEZEITLICHE KORNSPEICHER IM WEILER HARAZIM BEI RÁJOV NAHE VON ČESKÝ KRUMLOV

Der Beitrag fasst die bisherige Erkenntnis der Bauentwicklung des Kornspeichers vom Gehof Harazim (Harasdin, Bez. Český Krumlov, Südböhmen) zusammen. Anhand der gefundenen Sgraffito-Quaderung und des Ergebnisses der dendrochronologischen Untersuchung wurde der Speicher überzeugend in die Zeit kurz nach 1600 datiert. Man hat gleichzeitig bewiesen, dass er zu einem älteren Objekt zugebaut wurde, von dem der tonnengewölbte Keller bis heute erhalten ist. Im Obergeschoss des Speichers befindet sich eine Holzbalkendecke mit einem dekorativen massiven Unterzugbalken. Eine Decke solcher Art ist im Kontext der Architektur der Untertanengehöfte außerordentlich. Das Vorhandensein eines Renaissancespeichers im Weiler Harazim ist aber keine Überraschung. In der nahen Umgebung (der Mikroregion „Kouty“) sind mehrere steinerne Wirtschafts- sowie Wohnbauten in den Untertanengehöften aus dem Spätmittelalter und der Frühneuzeit erhalten. Ihre Fassaden wurden oft mit der Sgraffitoausschmückung versehen.

ABBILDUNGEN

- Abb. 1: Weiler Harazim (Harasdin, KG Rájov/Rojau, Bez. Český Krumlov/Böhm. Krumau), Südseite, Blick nach Nordosten. Links die Scheune, rechts der Kornspeicher (alle Fotos F. Facincani, 2023, falls nicht anders angeführt).
Abb. 2: Situierung des Weilers Harazim, Mappe der Ersten Militärmappierung, 1780er Jahre: 1 – der Weiler Harazim; 2 – das Dorf Rájov; 3 – Stift Zlatá Koruna/Goldenkron (Quelle: Geoinformatik-Labor der J.-E.-Purkyně-Universität, <http://www.geolab.cz>).
Abb. 3: Der Weiler Harazim. sog. Pflichtabdruck der Mappe des Stablen Katasters, 1840: 1 – renaissancezeitlicher Kornspeicher; 2 – Keller (Rest nach einem älteren Objekt); 3 – Wohnhaus; 4 – Ställe; 5 – Scheune (Zentralarchiv für Geodäsie und Kataster).
Abb. 4: Der Weiler Harazim, südliche Hausfront.
Abb. 5: Der Weiler Harazim, Westseite des Kornspeichers.
Abb. 6: Der Weiler Harazim, Westseite des Kornspeichers (Foto H. Moc, 1987; NPÚ ÚOP/Nationalinstitut für Denkmalpflege, Facharbeitsstätte in České Budějovice, Fotoarchiv).

Abb. 7: Der Weiler Harazim, Kornspeicher, Blick nach Südosten.

Abb. 8: Der Weiler Harazim, Südfassade, Detail der Sgraffitoausschmückung, z. Z. unter dem Dach vom Zubau einer Garage verborgen).

Abb. 9: Der Weiler Harazim, Kornspeichergrundrisse: A – Ecke eines älteren Baus (s. Abb. 14: 2); B – Fragment einer abgerissenen Mauer (s. Abb. 19); C – der dekorierte Unterzugbalken (s. Abb. 17). Bauphasen: 1 – Gotik oder Renaissance, vor 1600; 2 – Spätrenaissance, bis 1620; 3 – Hochbarock, wahrscheinlich 1730er Jahre; 4 – 2. Hälfte des 19. Jahrhunderts; 5 – nach 1935 (Baufaufnahme und Zeichnung F. Facincani, 2023).

Abb. 10: Der Weiler Harazim, Kornspeicher, Nordwand im Erdgeschoss. Die Deckenbalken liegen auf einem Balken, der wohl als Sturzbalken der Nische vom heute verblendeten Eingang diente.

Abb. 11: Der Weiler Harazim, Kornspeicher, Nordfassade, Auftragegurtbogen. Der Gurtbogen indiziert die Lage des zugemauerten Eingangs im Erdgeschoss.

Abb. 12: Der Weiler Harazim, Kornspeicher, Erdgeschoss, Eingang in der Nordostecke, Blick nach Norden.

Abb. 13: Der Weiler Harazim, Kornspeicher, Obergeschoss, Ostwand: 1 – eingemauerter Sparren vom älteren Bau; 2 – Ecke des älteren Baus; 3 – verblendetes Fenster (Foto J. Beránek, 2023).

Abb. 14: Der Weiler Harazim, Kornspeicher, Ostwand, der zwischen dem Erd- und Obergeschoss deutliche Relikt von einem älteren Bau (s. Detail, Abb. 13): 1 – eingemauerter Sparren vom älteren Bau; 2 – Ecke des älteren Baus; (Foto J. Beránek, 2023).

Abb. 15: Der Weiler Harazim, Kornspeicher, Vertikalschnitt über den Eingang in der Nordostecke mit Ansicht der Ostwand: A – Baufuge/Südwestecke des älteren Objekts; B1, B2 – Dachsparren vom älteren Objekt; C – Ziegelpombe, infolge des Durchbrechens des heutigen Eingangs in der Nordostecke entstanden; D – Fundamentmauerwerk der östlichen Speichermauer, beim Geländeabbau für den Bau einer Rampe zum neuen Eingang freigelegt; E – Horizontallinie des Innenverputzes als Abdruck der Rückseite des verschwundenen Obergeschossfußbodenteils; F – vertikaler Mauerwerksabsatz, vom Bruch des Polygonalgesimses laufend; G1, G2 – die in das Ostwandmauerwerk eingemauerten Rundhölzer, aus der Bauzeit stammend (Aufnahme und Zeichnung F. Facincani, 2022–2023).

Abb. 16: Der Weiler Harazim, Kornspeicher, Obergeschoss, Unterzugbalken der Balkendecke, Profil (Abmessung und Zeichnung F. Facincani, 2023).

Abb. 17: Der Weiler Harazim, Kornspeicher, Obergeschoss, Unterzugbalken der Balkendecke.

Abb. 18: Der Weiler Harazim, Kornspeicher, Obergeschoss, Unterzugbalken der Balkendecke, Seitenansicht.

Abb. 19: Der Weiler Harazim, Fragment der abgebauten Mauer im Ostfassadenfuß – s. Abb. 9: B.

Abb. 20: Der Weiler Harazim, Kornspeicher, Polygonales Gesims über dem Söllerdach.

(Übersetzung Jindřich Noll)

KROV NAD PRESBYTÁŘEM KOSTELA NAROZENÍ PANNY MARIE V MILIČÍNĚ SÍLA TRADICE A NESNADNÉ PŘIJÍMÁNÍ KONSTRUKČNÍCH INOVACÍ

JAN VESELÝ – JAN KYPTA

Roof structure above the Presbytery of the Church of Our Lady's Nativity in Miličín – the Power of Tradition and Uneasy Adoption of Construction Innovations

The current roof of the Gothic Church of Our Lady's Nativity in Miličín (Benešov Region) was created after the town fire in 1644. While the new roof structure above the presbytery was built immediately after the disaster, the nave was roofed more than one hundred years later. The study is focusing with the earlier roof frame. It is especially interesting by using an anachronistic construction with long upward braces and a longitudinal axial frame, typologically going back to the Middle Ages. Here, however, it was combined with a very regressive type of short principals at the time the fully developed type of this construction prevailed in Bohemia. The red chalk assembly marking, not using the Roman numerals V and X, is rather interesting as well and continues the late medieval regional tradition.

Key words: Miličín – church – roof structure – short principals – assembly marking

Obr. 1: Miličín (okres Benešov), kostel Narození Panny Marie, pohled na faru a kostel od severu. Střechy kostela jsou kryty bobrovkami (Muzeum České Sibiře, archiv Aleny Ledinské, kolem 1940, www.ceskasibir.cz).